

évekkel kezdődnek. 1816-ot kivéve az ifjak száma 6-13 közt volt, főleg lányok jártak a tanításra, a legények vagy szolgáltni voltak, vagy a katonafogdosás miatt „bújdostak”. A vizsgált 60 év alatt csak 11 évben volt ifjúsági „foglalkozás”, konfirmációi előkészítés, mikor az ifjak létszáma 2-13 közt volt. 49 évről nincsen feljegyzés a jegyzőkönyvekben, hogy ifjúsági tanítás lett volna. A jegyzőkönyvi megszorítások ellenére sem javult vagy változott az ifjak nevelésének a helyzete.

A nemzeti megújulás idejét az egyházközségi életben elhanyagolták, kihagyták a szentbenedekiek, mikor az iskolát és az ifjakat nem „pártolták fel öntudattal”.

Röviden ennyit a szentbenedeki egyházközség „temetési búcsúztatójából”, melynek sírásója nagy részben a gyermekek és az ifjak elhanyagolása volt.

Jegyzetek

¹ Kis-Küküllői Unitárius Egyházkör körüli gyűléseinek jegyzőkönyve. Dicsőszentmártoni Lelkészi Hivatal irattárában. Jelzése: II/8.101-104 lapok. Továbbiakban: Jkv.

² Jkv. II/8 101

³ Bölönben a 19. század második felében a keblitanács megtagadta a lánygyermek tanítását az iskolában és a kinevezett tanítónőt nem fogadta el. Saját jegyzetem

⁴ Jkv. II/8. 269-270

⁵ Jan. 17. gyűlés Jkv.-e II/8. 285

⁶ 1832-ben a 12 gyermek közül 5 járt, 7 nem járt az iskolába. 1838-ban a 6 növendék beszervezetlen, „feljárható”. 1845-ben egyetlen gyermeket sem talált a Vizsgálószték az iskolában

⁷ Az egyházközségi földeket elfoglaló, a lelkészt megkötöttető és bezáró Barducz Ádám fia a faluban ragadt iparosnak, kit az egyházközség is dolgoztatott.

SAS PÉTER

A HOMORÓDJÁNOSFALVI UNITÁRIUS TEMLOM RESTAURÁLÁSÁNAK TÖRTÉNETÉBŐL

Jánosfalva a Nagy-Homoród völgyének legdélibb udvarhelyszéki faluja. A helynév oklevelekben való első megjelenésére 1448-ból van adatunk.¹ A település ennél jóval korábbi lehet, hiszen a falu északi részén emelkedő unitárius temploma első építési szakaszának egyes részei a XIII. század második feléből valók.² A középkorban még tiszta katolikus lakossága a protestantizmus hatására először református, később unitárius lett. A XVIII. században unitárius anyaegyház.³ A templomot és a tornyát az 1715-ből való udvarhelyköri Conscriptio említi először.⁴

A keletelt műemléktemplom homlokzati torony alatti bejárata korai gót félköríves nyugati kapuzat. Ezt a román kori építkezést idézheti a hajó

déli oldalán és a déli portikustól keletre lévő félköríves ablak is.⁵ A hajó déli oldalán szemöldökgyámos, pálcaműves kapuzat profilja kettős reneszánsz párkánytagozat.

A hajó folytatásaként épült félnyolcszögű szentélyének mind a tíz gyámkövén címerpajzs van, különböző ábrázolással. Az egyiket olvasható 1522-es évszám a második építési szakaszra utal. Ekkor alakították át a román kori hajót. A gótika időszakának szép emléke a hálóboltozat és a csúcsíves diadalív. A címerpajzsokon a következő motívumok kerültek megjelenítésre: szívből kiálló nyíl; lefelé fordított átnyilazott szív; tőr, mellette más fegyverrel; liliomos korona az előbb említett (1522) dátummal; rozetta kőfaragójeggyel, barázdált cseppalak; ugró mókusz; tört tartó kéz; ágon álló madár.⁶ Kelemen Lajos a későbbiekben leközölt levelében néhány címet azonosított, de a többségüket azóta sem sikerült behatárolni. A történelmi eseményt - Szapolyai János erdélyi vajda győzelmét - megjelenített évszám alapján bizonyosra vehető, hogy a templom teljes befejezése a XV. század végére tehető.⁷

A szentély csúcsíves ablaka eredetileg kőrácsos volt. Az északi falon szemöldökgyámos, kőből faragott szentségtartó fülke van.

Tornyát 1715-ben említik először, melyben a nagyobbik harang mellett „Más kisebb harang is vagyon a Toronyba, melyen ilyen Esztendő Szám forma: 1481.”⁸ A XIX. század elejéről ezt olvashatjuk a tornyáról: „merőben újból, 9 öles kőfallal, cserepes fedéllel” építik.⁹

1890-ben a boltozat repedései, illetve a téglabordák meglazulása miatt a gyülekezet a templom lebontását tervezte.¹⁰ Ez a munkálat szerencsésen elmaradt. A későbbiekben 1922-ben, majd 1937-ben sikerült a javítások eredményeképpen ezeket a problémákat megoldani.

Debreczeni László műemlékvédelmi munkásságának jelentős része az alaprajzi felmérés volt. Mivel összesen 312 helységben végzett ilyen művészettörténeti értékű munkát, ezzel az első világháború utáni időszak egyik legjelentősebb építészettörténeti kutatója lett.¹¹ Orbán Balázs és Kelemen Lajos hatására főként a középkori épületek érdekelték. Ezért kértek tőle szakvéleményt erről a románkori elemeket tartalmazó templomról.

Hála az akkori lelkész, az Unitárius Egyház, Debreczeni László és Kelemen Lajos kitaró harcának, a műemlék 1943-ban nemcsak javításra került, hanem feltárták a szentély faltöredékeit is. Felismerhető egy csigavonalas támlájú székben ülő sapkás férfi, aki jobb kezében dárdát tart. Mögötte lándzsa és alabárd, valamint zöld alapú drapéria látszik. A kép alsó részén szín-nyomok és az egyik címerpajzsra is kiterjedő festés nyomai. Ezeket a véletlen hozta napvilágra, átfogó kutatás a falképek után még nem folyt.¹²

Kelemen Lajos munkálkodása során végig ellenezte, hogy az egyházak „tudatlan és ízléstelen vállalkozókkal” végeztessék a régi templomok rendbehozatalát. Ennek csak egy következménye lehetett: az épületet stílusából kiforgatták és műbecsétől megfosztották. A homoródjánosfalvi unitárius templom egyik szép példája annak az erőfeszítésnek, melyet az erdélyi műemlékek érdekében azért végzett, hogy „a műszerető közönségnek gyönyörűséget, maguknak elismerést s a magyar kultúra történetéhez értékes adatokat¹³ szerezzenek és szolgáltassanak.

*A Homoródjánosfavi Unitárius Egyházközség Tiszteletes
Előljáróságának*

Homoródjánosfalva

Az egyházközség lelkészének kérésére 1937. július 27-én kiszálltam Jánosfalvára, megvizsgáltam az egyházközség templomát és a következőket találtam:

1/. *A templom építési ideje* igen messze korokba nyúlik vissza, és úgy ahogy ma áll, több különböző korú építés eredménye. A toronytól a templom közepén lévő elválasztó ívig terjedő rész (a hajó) egy igen régi kis kápolna-szerű templomnak a maradványa és építése legkevesebb XIV. századra tehető, de tüzetesebb vizsgálat esetleg még régebbinek bizonyíthatná. A keleti rész, amint egyik boltozati vállkövön látható, 1522-ben épült, bár ha ez is csak egy terminusante quem- et quem-et jelenthet s esetleg csak a boltozásra vonatkozik. Minden esetre ez a rész, ha nem is 1522-ben épült, nem régebbi a XV. század derekánál. A többi melléépítések, mint: torony, porticus és szószékeljáró, mind későbbi munkák, és jóval a reformáció utáni időkből valók. Mind a hajó, mind a szentély (a keleti rész) boltozva vannak. Az előbbi egyszerűbb, az utóbbi pedig gazdagabb csillagrendszerrel. A hajóban lévő boltozatot hajlandó vagyok korábbiak tekinteni, mint a szentélyét, s körülbelül a XV. század második feléből valónak ítélem. Ugyanígy a boltozat által megkívánt külső támpillérek is a hajónál ebből a korból valók. A boltozatok tartó bordái nem kőből, hanem terrakotából készültek. A templom idők folyamán több apró renováláson és rongáláson ment keresztül, melyek során ablakai, ajtajai és egyéb jellegzetes részei bizonyos káros átalakulásokat szenvedtek.

2/. *A templom állapota*, ami a falak szilárdságát illeti, jó. Ami kevés repedés stb. észlelhető, az veszélyesnek nem minősíthető. Annál inkább káros azonban a templomra nézve és a használhatóságra nézve is az a nagyfokú falnedvesség, mely különösen az északi oldalon észlelhető. Különben általában is tapasztalható a templomnak valamelyes elhanyagoltsága. A jelzett falnedveséget az északi oldalon kővel két méter magasságban feltöltődött talajsint okozza, amely laza és a templomra lejtő voltánál fogva állandóan erős nedveségi táplálást ad a falnak.

3/. *Általános megállapításként* leszögezhető, hogy a jánosfalvi unitárius templom mind régiségénél, mind pedig megépítésénél fogva, bár kicsi, de becses műemlék, s különösen a szentély boltgyámjain látható címersorozata páratlan Erdélyben. Jó karban tartása, csinosítása és gondozása tehát egyházi és magyar szempontból is fontos kulturális érdek.

4/. *A karbantartás*, első főkelléke, s halaszthatatlanul szükséges tenivalója, a falak nedvesedésének további megakadályozása. Erre nézve a következőket kell végrehajtani: a templom északi oldalán legalább három méter szélességben a föld a falak mellől levágandó és elhordandó. E levá-

gásnak olyan mélyen kell lennie, hogy a talajszint a templom kapu padlójának szintje alatt legalább 25 cm-el mélyebben legyen.

A leszállított talajszintnek a fal tövétől kifelé lejtene kell, hogy a fal-tól minden nedvesség könnyen elvezethető legyen. Ez a lejtősődés az előírt szélességben legalább 30 cm legyen, s a levágás szélénél kis vízárkot is képezzen, hogy mindenféle víz könnyen lefusson róla (lásd a rajzot). E föld levágásnak a templom közepe tájától jobbra is, balra is lejtene kell, hogy a vizek jól elvezethetők legyenek. Szükség esetén, természetesen a föld levágását és elhordását a nyugati, illetve a keleti oldalakon is végre kell hajtani, amennyire a vizek jó elvezetése kívánja. A levágás martját jó erősen kell gyepesíteni, vagy valami apró erős gyökérzetű bokorfajtaival megkötni, hogy ne omoljon tovább a lesüllyesztett talajszintre. A lesüllyesztett talajszintet legjobb volna pataki kavicskővel kirakni, de ha ilyen nincsen, akkor talajszárító vadlóherével bevetni s az így nyert pázsitot rendesen kaszálva jó karban és dudvamentesen tartani.

E munkálatokon kívül fontosnak tartom még a falak tövének a víztől való mélyebb elzárását is, tekintve, hogy a keskeny ereszekről a víz a fal tövébe hull. A talaj levágása után a falak tövébe ásandó még egy kb. 50 cm széles és kb. 60-70 cm mély sánc. E sáncba porrátört keményfajta *kék-pala* (fehér vagy világos pala nem jó) vagy pedig homokmentes zsíros agyag döngölendő. A döngölés 15-20 cm rétegekben, kevés nedvesítéssel, jó nehéz döngölőkkel kőkeményre történjék. Így egy olyan szigetelő réteg nyerhető a falak tövében, amely a felületi talajvizet nem fogja átengedni a falba.

A föld levágásánál, valamint a falak tövébe ásandó sáncoknál vigyázni kell arra, hogy a hajó-rész lábai, valamint a szószék lépcsőt magábfoglaló rész fundamentuma nem lesznek olyan mélyen, mint a templom fala, ezért ezeken a részeken gonddal ásandó a föld. A templomfalak alapjai minden bizonnyal mélyebben vannak a belső padlónál, ott tehát aggodalom nélkül lehet dolgozni.

A falak szárításának céljából leverendő a vakolat a külső részeken úgy, hogy a föld mai színétől felmérve 50 cm-t kezdődjék csak a vakolás és azon alul csak a csupasz fal legyen. A hézagokat is a kövek közt jól ki kell kaparni. Így a széljárás a falakból gyorsabban vonja el a nedvességet, mintha a falakon vakolat volna. A falfelület ebben az állapotban hagyandó néhány évig, de azután is csak hézagolni és nem vakolni kell a falak alsó részét, mert a vakolat nedvességtartó és amellettt állandó javításokat igényel. Szükség esetén belül is leverendő a falakról minden nedves és penészes vakolat és pár évig úgy hagyandó a falfelület.

Ezek volnának a legszükségesebb elvégeznivalók, amelyeket a templom létérdekében haladéktalanul el kell végezni s amely munkákat házilag és közmunkával is végre lehet hajtani.

5/. *A templom rendszeresebb renoválása* már nagyobb és gondosabb irányítást igénylő munka, *amelyhez kontár kezeknek, tekintve a templom műemlék voltát, nyúltni nem is szabad.* A templom értékének és szépségének szempontjából fontos volna a boltozati bordáknak mésztől való megtisztítása, az elrontott ablakok helyett stílusosabb ablakok építése, az egész belső és kül-

ső vakolás rendbe hozása, a torony aljának mai tarthatatlan állapotából való kiemlése és még több apró munka, melynek hiánya miatt látszik ma a templom gondozatlannak és elhanyagoltnak.

Kolozsvár, 1938. január 15

Debreczeni László sk.
régész

2

*A Magyar Unitárius Egyház Mélt.[óság] és Főtitzt.[elendő]
Képvisező Tanácsának*

Kolozsvár

Alólírott f. hó 20-án Tiszt.[elelet] Ürmösi József püspöki titkár úrtól átvettem véleményadás végett a homoródjánosfalvi egyházközség torony- és templomjavítási munkálatokra vonatkozó ügyiratcsomóját. Átvizsgálás után az alábbiakat jelenthetem:

Az iratok egy része 1938. évből származik és a torony javítására (asztalos- és kőművesmunka) vonatkozik, mely munka a lelkész úrnak 1940. év ápril. hó 4-én kelt felirata szerint, már végre van hajtva. Ez tehát most már nem tartozik reám s így csak az ezután esedékes templomjavítási munkákra vonatkozó iratokkal kapcsolatosan mondhatok véleményt.

A végrehajtandó munkák tervezete általánosan a már említett lelkészi feliratból s valamivel részletesebben pedig az 1940. évi március 26-án készült és ugyanakkor az egyházközség keblitanácsa által elfogadott Szász Mózes-féle vállalkozói ajánlatból tűnik ki. Miután mindenekelőtt maga a végrehajtandó munka a legfontosabb, észrevételeimet elsősorban erre nézve foglalom össze.

1/. Az ajánlat 2. pontjában homályosan megjelölt „Bolthajtás lebontása...” stb. alatt, a lelkészi felirattal egybevetve, az úgynevezett *diadalív* lebontását kell érteni. A kérést tehát eszerint kell megítélni.

A diadalív a régi templomoknak egyik legfőbb szerves része. Ennek elbontása vagy átalakítása feltétlenül a templom eredeti jellegzetességének megváltozását hozza magával, s az általa kimerevített templomfalat szilárdságában is előreláthatatlan változásokat okozhat. A jánosfalvi templomnál, mindezekről eltekintve, még az az eset is fennáll, hogy az épület mindkét részében, tehát a diadalívtól jobbra is, balra is régi bordákkal osztott gótikus boltozat fedi a belteret s mindkét rész boltozatának közvetlen érintkezése, sőt támaszkodása is van a diadalívvvel. A diadalív lebontása tehát előre nem látható következményekkel járhat a templomtér fedőboltozataira is, melyek közül épen a keleti része a legértékesebb is és a legkényesebb is, lévén hálóboltozat, melynek bordái több ponton a diadalívre futnak. Ezek támponjának kiszedése egész sor boltcikk lehullását vonhatja maga után. A két boltozat tehát okvetlenül meg fog rongálódni s a rongálások rendbe hozása tekintélyes munkatöbbletet fog jelenteni, mire fedezet nincs, és még az is kérdés marad, hogy majd vissza tud-e állítani mindent úgy a kőműves, amint volt?

De még kellő körültekintés esetén is az aláállványozások és a régi, igen kemény, falépítés bontásával járó nehézségek olyan feladat elé állítanák a kőművest, melynek végrehajtása ennél az egyetlen munkatételnél felemésztené az egész előirányzott költséget és még akkor sem volna bizonyos, hogy minden jól fog történni a végén. A lelkész úr szerint a mester nem lát semmi nehézséget a munkában. Ám a mester még aligha dolgozott ilyen feladatnál, hogy kellő tapasztalatai lennének. S ha azután megtörténik a helyrehozhatatlan baj, megelégedhetünk-e azzal, hogy most már nincsen mit csinálni? Ki fogja az anyagi kárt megtéríteni és egyáltalán: megtéríthető lesz-e az erkölcsi és műtörténeti kár?

Mi teszi indokolttá a diadalív lebontásának gondolatát? A lelkész úr felirata szerint az, hogy szabálytalan „formátlan” s hogy fala girbe-görbe. *Ez semmi esetre sem komoly és elfogadható indok ennél a lépésnél!* Ezért nem szabad a tönkretételnek kitenni egy műemléket, főleg nem szabad pénzt kidobni akkor, amikor a költségvetés jórészt amúgy is kölcsönből lehet fedezni csupán. A másik érv, hogy a diadalív átalakításával a templom belseje jobban érvényesülne, ugyanígy nem állja meg a helyét s éppen annyira nem okszerű, mint az első. Az átalakítás nem teszi sem szebbé, sem stílusosabbá a templomot, ellenben megrontja értékét s gyengíti hitelességét. A nyert látszólagos előny mérhetetlenül csekély az adott áldozathoz képest, még akkor is, ha a tervbe vett munka minden ráfizetés nélkül a legjobban sikerülne.

A diadalív szépségének kérdését meg lehet oldani másképpen is, ehhez szükségtelen káros bontásokat végezni. De nézetem szerint semmi szükség sincsen arra, hogy több száz év hitelességéről tanúskodó falakat most vakolat-egyenruhák közé öltöztessünk s ezzel az ódonság báját is letöröljük.

Lelkész úr említi, hogy a templomról adott régebbi szakvéleményemben a diadalív kérdéséről nem írtam semmit. Erre nézve meg kell jegyezmem, hogy az 1937. júl. 27-én történt kiszállásom kizárólagosan a templom műtörténeti értékének megállapítása és az épületnek a további nedvesedéstől való megóvására vonatkozó tanácsok adásának érdekében történt, 1938. jan. 15-én kelt véleményemet ennek alapján is készítettem el. Egyáltalán nem lehet tehát semmiféle jogosultságot keresni a diadalív megbontására abban a tényben, hogy e tekintetben a véleményem hiányos. Kiszállásomkor volt ugyan szó - mint távolabbi tervről - a diadalív átalakításáról is, de ezt én nem vehettem komolyan akkor, tehát ez okból sem foglalkozhattam vele. Magam, mint régész, semmi esetre sem adhatok igenlő véleményt ehhez a tervhez ilyen körülmények között s teljes meggyőződéssel állítom, hogy ezt nem fogja tenni egyetlen lelkiismeretes műtörténeti szakértő sem.

2/. A harmadik pontban az ablaknyílások szélesítéséről és új ablakok beállításáról történik említés. A templom ablakait régebben már kivetkőztették ugyan az eredetiségéből, de tekintve, hogy egy műemlék renoválása egyúttal bizonyos stílusos csinosítást is kell képezzen, felmerülhet néhány kérdés. Ki, milyen megfontolással, milyen tervek alapján végzi el ezt a munkát? Előnyére lesz-e ez az átalakítás a templomnak esztétikailag is? Tervrajz nincs mellékelve, az eddigi tapasztalatok alapján igen félő, hogy idomtalan és stílustalan munka kerül az épületre, ami csak rontani fogja annak értékét is, hatását is. A lelkészi

felirat említi, hogy több munka közt 1939-ben, „az ablakokat” is megrendelték. Milyen ablakokat? Erre nézve sem ajánlatot, sem tervet, sem költségvetést nem találtam. Annál kevésbé hivatalos jóváhagyást. Természetesen egészen pontosan nem állapítható meg az sem, hogy valóban a templom leendő ablakairól van szó.

A templomon csak szakszerűen tervezett és alkalmazott ablakok lehetségesek. Ha erre nézve már történtek megrendelések - különösen így, jóváhagyás nélkül - annak következményei az illetékesekre hátrítandók.

3/. A hatodik pont alatt a falak „belsejének” leverése, vagyis a belső vakolás leverése áll. Tekintve, hogy minden régi templom belsejében a meszelés alatt értékes falfestmények lappanganak, ez a munka előzetes idevágó vizsgálat és esetlegesen szükségessé váló ellenőrzés nélkül nem hajtható végre.

4/. A kilencedik pontban mellékesen említetik a templom hátulsó részén levő másodfal lebontása. Ez a fal, mint az általam 1938-ban készült alaprajzból látható, a szószék feljáró egy részét foglalja magában. Hogy mi lesz azután a feljáróval, arról nincs említés. A feltüntetett összeg oly csekély, hogy abból való átalakításra gondolni sem lehet. Pedig ez a munka szükséges. Mint már a fentebb jelzett véleményemben is előre láttam, ez a falrész nem volt kellő alapozással építve, s most, hogy a templom köré töltődött földet lehordták, a lelkész úr jelentése szerint, kezd elválni a templomtól. Le kell tehát teljesen bontani és új alapozással újraépíteni, mivel a templom belsejében, térszűke miatt, a szószék feljáró nem oldható meg kielégítően. Erre azonban az elfogadott költségvetésben nincs semmi utalás, a fedélzetben nincs előirányzat és a terv sem található sehol. Így a költségvetés már ezen a ponton is hiányosnak és irreálisnak mondható.

A végzendő munkákra vonatkozóan ezek volnának észrevételeim. Alább néhány elvi megjegyzést tartok még szükségesnek elmondani a beadott költségvetéssel kapcsolatosan.

a/. A munkák sehol sincsenek szabatosan körülírva, pontos mennyiségekben feltüntetve. Pl. az ötödik pont azt mondja: „Falak külső lesimítása és kőkerítése.” A két munka semmiként sem vehető egybe itt, mert nem egyféle minőségű vakolatról van szó. A kőkerítések alatt meg éppen azt érthetek, amit akarok s azt nem, amit nem akarok. Mennyi munka esik e pontnál a templomra, mennyi a kerítésre, mennyi várható el a mestertől és milyen kivitelben, arról sehol nincs említés.

Ugyanígy hiányosak és zavarosak a 4., 8. és 9. pontok is. Ilyen körülmények között kellő ellenőrzésről szó sem lehet, s nincs minek alapján átvenni a munkát. Ilyenformán az átvétel, ha nem lesz felületes, egész sor veszekedésnek és kellemetlenségnek sorát fogja megindítani.

b/. A templomra vonatkozó munkák költségvetésében semmiképpen sem illeszthető máshol végezhető munka. Ebből tehát feltétlenül törölni kell a papilakon végzendő javításokat. Bármily csekély legyen is ezek összege vagy mértéke, külön költségvetés készítendő róluk. Ez az összekeverés a munkák befejezése után az esetleg előadódó egyenetlenségek során számos kellemetlenséget szülhet, a jelen esetben a lelkész személye ellen irányuló vádaskodásoknak lehet okozója.

c/. Az elégtelen körülírások mellett ezúttal is meg kell hiányolnom a rajzokat. Kellő hozzáértéssel elkészített és pontosan méretezett rajzok nélkül dolgozni nem lehet, költségvetést megbírálni és ellenőrizni nem lehet, munkát átvenni sem lehet. *Műemlék templomról lévén szó, ezt a követelményt tiszszerelesen fontos teljesíteni.*

d/. Végül szükségesnek tartom megjegyezni azt is, hogy az előirányzott munkák gondos és becsületes elvégzéséhez az előirányzott összeget nem tartom elegendőnek. Vagy sok lesz az utólagos és kellemetlen fizetés, vagy felületes lesz a munka. Egyik sem kívánatos. Ezért az ajánlat összegénél jóval többre kell elkészülni. Ez a megállapítás azonban a vállalkozó előtt diszkrécióban tartandó, mivel részletes munkaleírás hiányában könnyen állíthat elő ráfizetéseket anélkül, hogy az valóban lényegesebb és jobb munkát is jelentene. *Leghelyesebb azonban teljesen új, szakszerű és szabatos munkakiírást készíttetni s ahhoz reális költségvetést állítani.*

Már 1938-ban jeleztem, hogy a szükséges renoválás gondos irányítást igénylő munka kell legyen s hogy *a templomhoz kontár kezeknek nyúlni nem szabad.* Ennek biztosítását s egyúttal az egyházközségek egy csomó kellemetlenségtől, esetleg károktól való megóvására más módot nem tudok ajánlani. Ezt kívánja mind a józanság, mind a lelkiismeretesség, mindpedig múltunk és kultúránk minden szempontja is, és hiszem, hogy ezt a méltóságos és Főtisztelendő Képviselő Tanács méltányolni is fogja s akaratát e tekintetben érvényesíteni is tudja.

Kolozsvár, 1940. május 21-én.

Kiváló tisztelettel:
Debreczeni László sk
régész

A másolat hitelül:
Ürmösi József
püsp. titkár

3

*Az Unitárius Egyházközség Kebli Tanácsától. Homoródjánosfalva.
Sz. 75-1940*

Műemlékek Országos Tanácsának

Budapest

Homoródjánosfalva község egyetlen temploma szakértői megállapítás szerint 600-700 éves műemlék. Azon dolgozunk, hogy értékéhez méltó állapotba hozzuk, most jutottunk oda, hogy a tulajdonképpeni műemlék rész van soron.

A beállott államhatalmi változás folytán olyan helyzetbe jutottunk, hogy a szükséges tanácsért és anyagi segítségért a Műemlékek Országos Bizottságához fordulhatunk.

A községünkbe bevonult honvédcsapat karpaszományos mérnöke Váci Hübschl Antal úr a műemléket megvizsgálta s azt is kifejezte, hogy szívesen vállalná a műemlék szakszerű kijavítását.

Tisztelettel kérem a Méltóságos Tanácsot, szíveskedjék a műemlék kijavítására vonatkozólag tanácsát megadni és minket a kijavítás költségeinek birtokába juttatni.

A Homoródjánosfalvi Unitárius Egyházközség Kebli Tanácsának megbízása folytán.

Homoródjánosfalva, 1941. január 19.

tisztelettel:
Kiss Sándor
lelkész

4

MAGYARORSZÁGI UNITÁRIUS EGYHÁZ KÉPVISELŐTANÁCSA
KOLOZSVÁR
Sz. 75/ 1941.E.K.T.

Műemlékek Országos Tanácsának

Budapest.

Mellékelten tisztelettel felterjesztjük a homoródjánosfalvi unitárius egyházközségünknek kérését, melyben műemlék jelleggel bíró templomának sürgős kijavításához segély megadását kéri. Tekintettel az egyházközség kicsiny voltára és anyagi szegénységére, továbbá tekintettel a mellékelt szakértő vélemények alapján a templom nagy értékű műbecsű voltára, mély tisztelettel kérjük és ajánljuk a magunk részéről minél nagyobb összegű segély megadását.

Kiváló tisztelettel:

Dr. Kiss Elek
unitárius püspökhelyettes

Ürmösi József
püspöki titkár

5

MAGYARORSZÁGI UNITÁRIUS EGYHÁZ KÉPVISELŐTANÁCSA
KOLOZSVÁR
Sz.ad.75/1941.

Kolozsvár, 1941. febr. 28.

Tekintetes Bizottság !

A fenti szám alatt 1941. február 22-én felküldöttük a homoródjánosfalvi unitárius egyházközség műemlék jelleggel bíró temploma restaurálása tárgyában azon kérésünket, hogy a Műemlékek [Országos] Bizottsága segély összeggel járuljon hozzá a javítás költségeihez.

Most pótlólag mellékelve felküldjük tisztelettel Kelemen Lajos múzeumi és levéltári főigazgató atyánkfiának e tárgyban beadott szakvéleményét és új-

lag kérjük a bizottságot, hogy kegyeskedjék ez ügyet jóakaratólag mielőbb elintézni, hogy a közelgő tavasz folyamán a szükséges javítások megtehetőek legyenek.

Kiváló tisztelettel:
Dr. Kiss Elek
unitárius püspökhelyettes

6

A Magyarországi Műemlékek Országos Bizottságának

Budapest

Tekintetes Bizottság !

A homoródjánosfalvi (Udvarhely m.) unitárius templom javítási költségeihez való hozzájárulást melegen ajánlom a Műemlékek Orsz. Bizottsága figyelmébe és támogatásába s ezt a magam részéről is kérem.

A templomról irodalmunkban Orbán Balázs írt legelőbb s már ő kiemelte a szentély boltvállköveinek rendkívüli érdekességét. Magam az épületet 1937. július 27-én láttam s tíz címeres és egy 1522 évszámot mutató boltvállkövéről ekkor vázlatrajzot vettem föl. A templom építési korára nagyjában az a véleményem nekem is, mint Debreczeni Lászlónak az ide zárt szakvéleményében.

A címereknek pedig nemcsak azért van különös jelentősége, mert ily nagy számmal egyetlen erdélyi templomban se fordulnak elő, hanem művészettörténeti értékükön kívül külön történelmi jelentőségük is van. Itt verte le ugyanis Szapolyai János erdélyi vajda 1519-ben a Hagymási Miklós erdélyi alvajda ellen föllázadt udvarhelyszéki székelyeket, s úgy látszik, hogy a győzelem emlékére bővült ki akkor - valószínűleg a győztesek anyagi hozzájárulásával is - a homoródjánosfalvi templom új szentélye. A boltvállkövek felismerhető címereiben ugyanis mind a győztes erdélyi akkori magyar vezető állásokban és méltóságokban élt főemberek címereit ismerhetjük meg: Ott van Telegdy, a kincstartó, Tarczay János alvajda s egyik Kendy címere s a többi címerekből is egy rózsa és egy hárslevél azonos a gogánváraljai mennyezetfestmény (1510 és 1520 közötti) hasonló címereivel, melyeknek gazdáit még nem sikerült ugyan kétségtelenül megállapítani, de bizonyos, hogy 1522 táján szerepelt vezetőkéi.

A templom restaurálási munkáihoz okvetlenül szükségesnek tartom egy szakértő előzetes megjelenését, illetve megbízását, akinek egyik föladata az lenne, hogy a helyszínen magyarázza meg és tiltsa el a templom diadalíve bármily megbontását.

A belső átalakítás tervei között ugyanis ez is szóba került, s mivel a boltzat bordái részben a diadalívre támaszkodnak, a diadalív megbontásával könnyen veszélybe kerülhet, sőt lezuhanhat a nagyon szép csillagboltzat is. Egy tudatlan falusi kőműves, akinek fogalma sincs ennek az épületnek műtörténeti értékéről, a tudatlanság vakmerőségével helyrehozhatatlan kárt tehet, ha kellően és erélyesen előre útját nem vágjuk műemlékrontó kísérletének.

A szegélyezés föltételül ajánlom annak a kikötését is, hogy a diadalív és a templom boltozata érintetlenül, illetve változtatás nélkül maradjon.

Végül célszerűnek látnám a címeres és évszámos boltvállkövek teljes kitarítását s lehetőleg lemásolásukat, vagy legalább lefényképeztetésüket és pontos lemérésüket.

Kolozsvár, 1941. januárius 20

Mély tisztelettel:
Kelemen Lajos
múzeumi és levéltári főigazgató

A Magyarországi Műemlékek Országos Bizottságának.
Budapest.

Jegyzetek

¹ Székely Oklevéltár I. kötet. Szerk. Szabó Károly. Kolozsvár, 1872. 157.

² Dávid László: A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei. Bukarest, 1981. 143.

³ Benkő József Transsilvania. II. kötet. Claudiopolis, 1834. 228.

⁴ Kelemen Lajos: Legrégibb adataink unitárius templomainkról püspöki vizsgálati jegyzőkönyveinkben 1789-ig. Keresztény Magvető 1922. 168.

⁵ Léstyán Ferenc: Megszentelt kövek. I. kötet. Kolozsvár, 1996. 243.

⁶ Dávid i. m. 146.

⁷ Balogh Jolán: Az erdélyi renaissance. I. kötet. Kolozsvár, 1943. 255.

⁸ Dávid i. m. 148.

⁹ Sándor Bálint: A homoródjánosfalvi unitárius egyházközség története. Kézirat, 1964. 8.

¹⁰ Sándor i. m. 9.

¹¹ Balogh Ferenc: Debreczeni László. Bukarest, 1983. 44.

¹² Radocsay Dénes: A középkori Magyarország falképei. Bp., 1954. 148.

¹³ Kelemen Lajos: Műemlékeink érdekében. In: Művészettörténeti tanulmányok. II. kötet. Sajtó alá rend. B. Nagy Margit. Bukarest, 1984. 165.

A közölt dokumentumok lelőhelye: MOB Iratok. Budapest. Országos Műemlékvédelmi Hivatal Könyvtára

KOVÁCS SÁNDOR (közlő)

BIOGRAFIA SEU VITA
GEORGII MARKOS CSIKFALVIENSIS *

1. Márkos György az Erdélyi Nagy fejedelemségben nemes Marus Székben Csík-falvában 1751-ik esztendőben vette származását néhai szüleitől, u.m. Márkos Mihály atyjától és Bölöni Kis Anna édes anyjától: kik által a Csík-Szentmártoni Oskolába 1761-ben feadattatván, ottan a Betűkkel esmerkedvén, az Olvasásban, Declinatiokban, Comparatiokban, magát másoktól megkülömböztetvén, csak hamar, t.i. 1763-ba a Kolosvári Nemes Unitárium Kollégyiomba küldetett Tanulás végett, hol az alsóbb Letzkéket végezvén, a felsőbbek tanulására promoveáltatott, s Togás Deák lett; Deáksága ideje alatt volt Privatus Praeceptorok, a Nemes Kollégyiom Előljáróinak Parancsolatjokból, számos Urfiaknak, városi tanulóknak, Szebeni Gyermekeknek, s Iffjaknak: volt a Poétáknak Publicus Praeceptorok: volt idő folytával a Tisztelt Kollégyiom Bibliothekáriusa, és végre azon Kollégyiomnak Seniora két esztendeig¹. Ekkor egy keveset változott Élete módja, mert:

2. 1779-ben a Koolégyiumból kirendeltetett a Thoroczkai Oskola-Rektorságra², hol alig töltött egy Esztendőt s néhány napokat, s annyira vitte Tanítványit, mely szerént egy kisded Tógás Deáki Particulát (:vagy társaságot:) felállíthatott volna, melyre azon népes Ekklesia Tagjai önként hajlottak: de azonban a fő tisztelendő Unitárium Consistoriumtól Parantsolatot vett, hogy készüljön akadémiákra; a minthogy 1781-ik esztendőben vette utját a Peregrinatio után a Bétsi Régiséggel s Ditsőséggel fényes universitásba³, hol két Esztendők és egy két hónapok alatt gyakorolván magát Tzéljaira közelebből tarozó Tudományokban

a. Theologikumokban: Moralis Theologiában, O és Új Testamentumi Historiaknak Halgatásában, a napkeleti zsidó és görög szent nyelvek Tanulásában.

b. Világiakban: nevezetesen a Physikában, melyben Publicum Tentamenre is admovealtatott, mint erről költ hiteles Attestatuma bizonyítja; a Német és Frantzia Nyelvekben s.a.t. Ius Naturéban, Chymiában, Physiologiában, Astrologiában s egyebekben. És így itt Tanulásbéli Cursussát bé végezvén, Császári és Királyi Kegyelemnél s Engedélynél fogva 1782-ben el-utazott Bétsből Lintzen, Regenspurgon, Norimbergán, Erlángán, Casselen keresztül Göttingába, a minden Tudományok akkori Athénjébe, hol Hetven s még több Tudós Irásaikról esmeretes Professorok tanították a tudvalevő négy facultásoknak minden Részeit: itt halgatta a Négy Evangélisták Harmoniáját, s az Új Testamentomi Exegeticat az Universitas akkori Rector Proffessor Koppétól; a Morált Leszstól; az

* Márkos György önéletrajzának eredetijét valaha az Unitárius Egyház Levéltárában őrizték, mára csupán a Simén Domokos által készített másolat áll a kutatók rendelkezésére, Benczédi Gergely néhai levéltáros Kollégyiumi tanárok című kötetében